

ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI U KRIVIČNOM ZAKONU BOSNE I HERCEGOVINE

Dr Ivanka Marković*

Rezime: Zločin protiv čovječnosti predstavlja takvo krivično djelo kojim se obuhvata krivičnopravna zaštita čitavog niza vrijednosti koje se smatraju temeljnim dobrima čovječanstva kao cjeline, odnosno zaštita osnovnih ljudskih prava koja su garantovana čitavim sistemom međunarodnopravnih propisa savremenog doba. Stoga ono obuhvata teška nasilna djela koja vrijeđaju ljudsko biće tako što napadaju njegova osnovna prava, njegovo postojanje, tj. njegov život, slobodu, fizički integritet, zdravlje i dostojanstvo. Prema čl. 172 st. 1 KZ BiH, zločin protiv čovječnosti čini onaj ko, kao dio širokog ili sistematskog napada, usmjerenog protiv bilo kojeg civilnog stanovništva, znajući za takav napad, učini koje od ovih djela: a) lišenje druge osobe života (ubistvo); b) istrebljenje; c) odvođenje u ropstvo, d) deportaciju ili prisilno preseljenje stanovništva; e) zatvaranje ili drugo teško oduzimanje fizičke slobode suprotno osnovnim pravima međunarodnog prava; f) mučenje; g) prisiljavanje druge osobe upotrebom sile ili prijetnje direktnim napadom na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe, na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja; h) progon bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, spolnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva po međunarodnom pravu, u vezi s bilo kojim krivičnim djelom iz ovog stava ovog člana, bilo kojim krivičnim djelom propisanim u ovom zakonu ili bilo kojim krivičnim djelom u nadležnosti Suda Bosne i Hercegovine; i) prisilni nestanak osoba; j) zločin

* Професор на Правном факултету Универзитета у Бањој Луци

aparthejda; k) druga nečovječna djela slične prirode, učinjena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja.

U radu se analiziraju elementi ovog krivičnog djela na osnovu njihovih posebnih obilježja predviđenih u Elementima krivičnih djela uz Rimski statut i relevantne sudske prakse.

Ključne riječi: *zločin protiv čovječnosti, širok i sistematski napad, civilno stanovništvo, progon, mučenje, aparthejd.*

1. Uvodne napomene

Zločin protiv čovječnosti, kao jedno od najtežih krivičnih djela protiv međunarodnog prava, svoje korijene ima još u Haškim konvencijama koje su zabranjivale postupke koje uključuje ovaj zločin. Naime, u preambuli IV Haške konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine se ističe potreba uvažavanja načela međunarodnog prava koja proizilaze iz običaja ustanovljenih među prosvijećenim narodima, zakona čovječnosti i zahtjeva javne savjesti.¹ Međutim, kao međunarodno krivično djelo, zločin protiv čovječnosti je prvi put definisan u čl. 6 (c) Statuta Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu za suđenje najtežih ratnih zločinaca koji je dodat Londonskom sporazumu iz avgusta 1945. godine. Prema ovom Statutu zločin protiv čovječnosti obuhvata ubistva, istrebljenje, porobljavanje, deportaciju i ostala nečovječna djela, izvršena protiv bilo kojeg civilnog stanovništva prije ili za vrijeme trajanja rata ili proganjanje na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi u izvršenju ili u vezi bilo kojeg zločina koji spada u nadležnost Suda, bez obzira da li se time vrše ili ne vrše povrede zakona one zemlje u kojoj su zločini izvršeni.

Iako u međunarodnim dokumentima koji definišu zločin protiv čovječnosti nailazimo na određene razlike, zajednička karakteristika svih definicija jeste da se radi o takvom zločinu koji obuhvata teška nasilna djela koja vrijeđaju ljudsko biće tako što napadaju njegova osnovna prava, njegovo postojanje - njegov život, slobodu, fizički integritet, zdravlje i dostojanstvo. Riječ je o nečovječnim djelima čija razmjera ili težina prelaze granice koje može tolerisati međunarodna zajednica. Zapravo, zločin protiv čovječnosti nadilazi čovjeka kao pojedinca jer je napadom na čovjeka

¹ Up. M. Babić: Genocid i zločin protiv čovječnosti – najteži zločini iz međunarodnog krivičnog prava, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Banjoj Luci*, broj XXVII-XXVIII, 2006. s. 396.

napadnuto i negirano samo čovječanstvo. Stoga se zločin protiv čovječnosti smatra zločinom ne samo protiv samih žrtava već protiv čovječanstva u cjelini.² Zločinom protiv čovječnosti se obuhvata krivičnopravna zaštita čitavog niza vrijednosti koje se smatraju osnovnim dobrima čovječanstva kao cjeline, odnosno zaštita osnovnih ljudskih prava koja su garantovana čitavim sistemom međunarodnopravnih propisa savremenog doba. Stoga bi se moglo reći da je osnovna karakteristika ovog krivičnog djela da ono označava ponašanje koje je upravljeno protiv civilnog stanovništva kojim se krše osnovni principi međunarodnog humanitarnog prava, morala i čovječnosti i koje karakteriše visok stepen nehumanosti i okrutnosti.³

2. Pojam i elementi krivičnog djela

Reformom krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini izvršene su značajne izmjene u posebnom dijelu krivičnog zakonodavstva, koje su uglavnom rezultat usaglašavanja našeg nacionalnog zakonodavstva sa savremenim tendencijama i kretanjima u krivičnom zakonodavstvu, ali i sa obavezama preuzetim potpisivanjem međunarodnih ugovora i konvencija. Najznačajnije izmjene su izvršene upravo u grupi krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. Pojedine inkriminacije su preoblikovane a unijete su i neke potpuno nove, koje do tada nisu uopšte postojale u našem krivičnom zakonodavstvu ili nisu postojale u takvom obliku. Među njima je i krivično djelo iz čl. 172 KZ BiH pod nazivom «zločin protiv čovječnosti», koje, suštinski posmatrano, i nije potpuno novo krivično djelo jer su pojedini njegovi oblici bili obuhvaćeni drugim krivičnim djelima iz KZ SFRJ (npr. čl. 141 genocid, čl. 142 ratni zločin protiv civilnog stanovništva i dr.). Međutim, imajući u vidu zakonsku formulaciju djela, međusobni odnos njegovih pojedinih elemenata, njegovu suštinu i smisao, opravdano je smatrati da se radi o novom krivičnom djelu u našem krivičnom zakonodavstvu.⁴

Prema čl. 172 KZ BiH zločin protiv čovječnosti čini onaj ko, kao dio širokog ili sistematskog napada, usmjerenog protiv bilo kojeg civilnog stanovništva, znajući za takav napad, učini koje od ovih djela: a) lišenje druge osobe života (ubistvo); b) istrebljenje; c) odvođenje u ropstvo, d)

² Stav pretresnog vijeća u presudi o kazni Tadiću i u presudi Erdemoviću.

³ V. M. Babić, *op. cit.*, s. 398.

⁴ Opširnije v. Babić, M., Marković, I.: *Krivično pravo*, posebni dio, Banja Luka, 2005, s. 469.

deportaciju ili prisilno preseljenje stanovništva; e) zatvaranje ili drugo teško oduzimanje fizičke slobode suprotno osnovnim pravima međunarodnog prava; f) mučenje; g) prisiljavanje druge osobe upotrebom sile ili prijetnje direktnim napadom na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe, na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja; h) progon bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, spolnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva po međunarodnom pravu, u vezi s bilo kojim krivičnim djelom iz ovog stava ovog člana, bilo kojim krivičnim djelom propisanim u ovom zakonu ili bilo kojim krivičnim djelom u nadležnosti Suda Bosne i Hercegovine; i) prisilni nestanak osoba; j) zločin aparthejda; k) druga nečovječna djela slične prirode, učinjena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja.

Dakle, *radnja izvršenja* je određena alternativno i sastoji se iz niza određenih djelatnosti, koje svaka za sebe predstavljaju krivično djelo (npr. ubistvo, silovanje, prisilna prostitucija, progon itd.). Međutim, ono što odvaja pojedine oblike zločina protiv čovječnosti od klasičnih krivičnih djela jeste činjenica da se ona vrše kao «dio širokog i sistematskog napada usmjerenog protiv bilo kojeg civilnog stanovništva, sa znanjem takvog napada».⁵ Navedeno obilježje ovog krivičnog djela predstavlja zajednički element svih oblika izvršenja ovog krivičnog djela i određuje njegovu suštinu, jer se ovim elementom odvaja zločin protiv čovječnosti od svih drugih sličnih djela (ratni zločini i genocid), ali i od klasičnih krivičnih djela koja su obuhvaćena njegovim bićem. Ovaj element daje i novi kvalitet svim krivičnim djelima koja su obuhvaćena zločinom protiv čovječnosti, stvarajući na taj način jednu novu i autonomnu kriminalnu nevrjednost, jedan nov kvalitet koji izuzetno podiže stepen opasnosti i nevrjednosti ovog djela i čini ga izuzetno teškim zločinom uperenim protiv humanosti i čovječnosti, protiv interesa cjelokupne međunarodne zajednice.⁶ Iz ovoga

⁵ U slučaju Blaškić, pretresno vijeće je istaklo da zločin protiv čovječnosti, moraju biti dio rasprostranjenog i sistematskog napada protiv civilnog stanovništva, što predstavlja temeljni element na osnovu kojeg se ovaj zločin razlikuje od drugih kršenja humanitarnog prava, onako kao to definiše Statut. Up. i J. Ackerman, E. Sullivan: *Praksa i procedura Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju*, Fond Otvoreno društvo, Sarajevo, 2002, str. 52.

⁶ U tom smislu i M. Babić, *op. cit.*, s. 399. U presudi protiv Tadića, pretresno vijeće je zaključilo da zločini koji nisu povezani sa široko rasprostranjenim i sistematičnim napadima na civilno stanovništvo, ne treba da budu tretirani kao zločini protiv čovječnosti. Zločini

proizilazi da su bitni elementi ovog krivičnog djela postojanje širokog (rasprostranjenog) ili sistematskog napada protiv bilo kojeg civilnog stanovništva (objektivni elemenat) i znanje učinioca za takav napad (subjektivni elemenat).

Pod *napadom* usmjerenim protiv bilo kojeg civilnog stanovništva se, u smislu t. (a) st. 2 čl. 172 KZ BiH, podrazumijeva ponašanje koje uključuje višestruko činjenje djela iz stava 1 ovog člana protiv bilo kojeg civilnog stanovništva na osnovi ili u cilju državne politike ili politike neke organizacije da se učini takav napad.⁷ Prema Elementima krivičnih djela, kojima se objašnjavaju pojedine odredbe Rimskog statuta, podrazumijeva se da «politika da se takav napad izvrši» traži da država ili organizacija aktivno zagovaraju ili ohrabruju takav napad uperen na civilno stanovništvo. Postojanje ovog zločina ne bi se moglo svesti na postojanje jedne ili nekoliko izolovanih radnji koje je pojedinac preduzeo nezavisno od politike države ili neke organizacije, odnosno političke partije ili strukture, koja propagira, podstiče ili organizuje takvo ponašanje. Ukoliko bi neka od radnji ovog djela bila preduzeta izvan ovog konteksta, odnosno bez znanja i namjere da se čini u takvom kontekstu, tada ne bi postojao zločin protiv čovječnosti već samostalno krivično djelo, npr. ubistvo, silovanje itd. Međutim, ako se pojedinačno djelo učinioca dogodilo u odgovarajućem kontekstu, tj. kao dio širokog ili sistematskog napada protiv civilnog stanovništva sa znanjem takvog napada od strane učinioca, postojaće krivično djelo zločin protiv čovječnosti. Dakle, sve dok postoji veza sa širokim (rasprostranjenim) ili sistematskim napadom na civilno stanovništvo, jedno jedino djelo može biti okvalifikovano kao zločin protiv čovječnosti. Stoga pojedinac koji čini zločin nad jednom jedinom žrtvom ili ograničenim brojem žrtava, može biti prepoznat kao krivac za zločin protiv

protiv čovječnosti su zločini posebne prirode, koji podrazumijevaju viši stepen moralne odgovornosti nego kada su u pitanju obični zločini. Stoga, da bi se optuženog osudilo za zločine protiv čovječnosti, mora se dokazati da su ti zločini bili povezani sa napadima na civilno stanovništvo i da je optuženi znao da su njegovi zločini sa njim povezani. Ako je motiv izvršenja krivičnog djela koje predstavlja oblik izvršenja zločina protiv čovječnosti bio isključivo lični, ne radi se o zločinu protiv čovječnosti. – Tadić, Drugostepena presuda IT-94-1-A, 15.07.1999, pasus 271.

⁷ Koncept “napada” može se definisati kao protivzakonito djelo one vrste koja je nabrojana u članu 3(a) do (i) Statuta, kao što su ubistvo, istrebljenje, porobljavanje itd. Napad takođe ne mora da bude nasilne naravni, već, na primjer, nametanje sistema aparthejda koji je u članu 1 Konvencije o aparthejdu iz 1973. godine proglašen za zločin protiv čovječnosti, ili pritisak na stanovništvo da djeluje na određeni način takođe može da se podvede pod napad ako je organizovan u masovnim razmjerama ili na sistematski način. Prvostepena presuda Akajesu, predmet br. MKTR-96-4T, od 2.10.1998, pasus 581.

čovječnosti ako su njegova djela bila dio navedenog konteksta⁸ Za napad u smislu ovog krivičnog djela nije bitno da je vojnog karaktera (Elementi krivičnih djela), već je bitno da ispunjava uslove iz st. 2 t. a), tj. da nije izolovan i pojedinačan akt, već da predstavlja dio sistematskog i organizovanog plana kao izraza državne politike ili politike određenih političkih struktura kojima je cilj vršenje takvog napada. Dakle, mora postojati veza između radnji optuženog i napada, koja se ogleda prvenstveno u činjenici da izvršena djela po svojoj prirodi ili posljedicama predstavljaju dio napada uz istovremeno znanje učinioca da postoji napad na civilno stanovništvo i da je njegovo djelo dio tog napada. Dovoljno je dokazati da se djelo odigralo u kontekstu velikog broja djela nasilja koja se, svako za sebe, mogu u velikoj mjeri razlikovati po svojoj prirodi i težini.

Kao što je rečeno, da bi postojalo krivično djelo zločin protiv čovječnosti konkretna radnja izvršioca mora biti preduzeta kao dio *širokog ili sistematskog* napada protiv civilnog stanovništva. Gramatičkim tumačenjem zakonske norme dolazi se do zaključka da je dovoljno da napad protiv civilnog stanovništva bude ili širok ili sistematičan, jer to proizilazi iz alternativno postavljenih karakteristika napada. Koncept «rasprostranjenog» (širokog) može se definisati kao masovna, česta akcija velikih razmjera sprovedena kolektivno sa znatnom ozbiljnošću i uperena protiv mnoštva žrtava. Koncept «sistematskog» može se definisati kao temeljno organizovan i redovan obrazac zasnovan na zajedničkoj politici sa znatnim javnim ili privatnim sredstvima. Ne postoji uslov da ova politika mora biti formalno usvojena kao politika države. Međutim, neka vrsta unaprijed smišljenog plana ili politike mora postajati.⁹

Napad treba da je usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva. Pod *civilnim stanovništvom* treba podrazumijevati ljude koji ne igraju nikakvu aktivnu ulogu u neprijateljstvima, uključujući pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i ona lica koja su izbačena iz stroja usljed bolesti, ranjavanja, zatočenja ili bilo kojeg drugog uzroka. Ukoliko među civilnim stanovništvom ima izvjesnih pojedinaca koji ne potpadaju pod definiciju civila, to ne oduzima stanovništvu njegov civilni karakter.¹⁰ Prema tome, konkretna situacija u kojoj se žrtva nalazi u trenutku kada su zločini počinjeni, a ne njen status, mora se uzeti u obzir pri određivanju njenog statusa civila. Kada je u pitanju pojam «stanovništvo» ističe se da naglasak

⁸ Odluka na osnovu pravila 61 u predmetu Vukovar, navedeno prema Dž. Džouns, S. Pauls, op. cit., s. 191.

⁹ Prvostepena presuda Akajesu, predmet br. MKTR-96-4T, od 2.10.1998, pasus 580.

¹⁰ Prvostepena presuda Akajesu, predmet br. MKTR-96-4T, od 2.10.1998, pasus 582.

nije na pojedinačnoj žrtvi nego na kolektivitetu jer pojedinac nije žrtva zbog svojih individualnih atributa nego zato što pripada ciljanom civilnom stanovništvu.¹¹

Drugi uslov za postojanje krivičnog djela zločina protiv čovječnosti jeste subjektivnog karaktera i odnosi se na postojanje *znanja kod učinioca djela za takav napad*. Prema Elementima krivičnih djela, ovaj uslov je ispunjen ako je učinilac znao da je takva radnja dio ili je namjeravao da takva radnja bude dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva. Dakle, učinilac mora da izvrši zločine protiv čovječnosti sa znanjem, što znači da mora da razumije opšti kontekst svog čina. Dio onoga što djela pojedinaca, tj. pojedina krivična djela kao što su ubistvo, porobljavanje i slično, pretvara u zločin protiv čovječnosti, jeste uključenje tog konkretnog djela u širu dimenziju zločinačkog ponašanja. Prema tome, optuženi mora biti svjestan te šire dimenzije da bi bio za nju kriv. Shodno tome, stvarno ili konstruktivno znanje o širem kontekstu napada, što znači da optuženi mora da zna da su njegovo djelo ili djela dio rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo i proističu iz neke vrste politike ili plana, potrebno je da bi se zadovoljio potreban elemenat *mens rea* pojedine radnje izvršenja ovog krivičnog djela.¹² Subjektivni elemenat zločina protiv čovječnosti obuhvata namjeru da se izvrši krivično djelo i znanje o širem kontekstu u kojem se krivično djelo vrši.¹³ Dakle, postoje dva aspekta subjektivnog elementa ovog krivičnog djela. Prvi se tiče subjektivnog odnosa učinioca prema osnovnom krivičnom djelu koje je navedeno kao radnja izvršenja zločina protiv čovječnosti i drugi koji se odnosi na znanje o širem kontekstu u kojem se to krivično djelo vrši. Iz ovoga proizilazi da zločin protiv čovječnosti ne predstavljaju pojedinačna djela koja su obuhvaćena alternativno određenim radnjama izvršenja iz čl. 172 KZ BiH ukoliko su ona izvršena iz čisto ličnih pobuda. Međutim, i takva djela se mogu smatrati zločinom protiv čovječnosti ukoliko su zadovoljena dva uslova: ako su izvršena u kontekstu rasprostranjenih ili sistematskih zločina protiv civilnog stanovništva i ako je optuženi znao da su se njegova djela uklapala u određeni obrazac.¹⁴

Subjektivnu stranu djela čini umišljaj koji mora obuhvati kako zajednički elemenat svih oblika krivičnog djela tako i njihova posebna

¹¹ Obrazloženje i presuda Tadiću, predmet br. IT-94-1-T, 7.5.1997. pasus 644.

¹² Prvostepena presuda Kajišema i Ruzindana, predmet br. MKZR-95-1-T, 21.5.1999, pasus 134.

¹³ Obrazloženje i presuda Tadiću, predmet br. IT-94-1-T, 7.5.1997, pasus 556.

¹⁴ Drugostepena presuda Tadiću, predmet br. IT-94-1-A, 15.7.1999, pasus 255.

obilježja. Kada je u pitanju progon, kao poseban oblik ovog djela, subjektivnu stranu djela, pored umišljaja, čini i diskriminatora namjera učinioca djela.

Za djelo je propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora. Posebnom inkriminacijom (čl. 176 KZ BiH) je predviđeno kažnjavanje za organizovanje grupe ljudi i podstrekavanje na vršenje ovog krivičnog djela.

3. Oblici radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti

Kao što je već rečeno, radnja izvršenja ovog krivičnog djela određena je alternativno i sastoji se iz niza taksativno nabrojanih djelatnosti, koje, svaka za sebe, predstavljaju samostalno krivično djelo, kao što su npr. ubistvo, silovanje itd. Oni se smatraju *objektivnim elementima* ovog krivičnog djela i, prema anglosaksonskoj krivičnopravnoj terminologiji, spadaju u *actus reus* zločina protiv čovječnosti.¹⁵ Da bi konkretnom radnjom izvršenja bila ispunjena obilježja krivičnog djela zločin protiv čovječnosti, a ne nekog drugog tzv. klasičnog krivičnog djela (npr. ubistvo, silovanje i sl.), potrebno je istovremeno postojanje i *subjektivnog elementa* zločina protiv čovječnosti (u anglosaksonskoj krivičnopravnoj terminologiji elemenat *mens rea*), koji se ogleda u odnosu učinioca prema djelu koje vrši, a u kontekstu njegove svijesti u odnosu na široki ili sistematski napad koji je usmjeren protiv civilnog stanovništva.¹⁶ Zapravo, neophodno je utvrditi da je učinilac znao da je takva radnja dio ili je namjeravao da takva radnja bude dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva (v. Elementi krivičnih djela).

Lišenje života drugog lica (ubistvo) predstavlja poseban oblik radnje izvršenja krivičnog djela zločin protiv čovječnosti (čl. 172 st. 1 t. a). S obzirom na to da se radi o takvom ponašanju koje samo po sebi predstavlja samostalno krivično djelo, neophodno je da budu ispunjeni određeni uslovi kako bi ono u konkretnom slučaju preraslo u poseban oblik zločina protiv čovječnosti. Prema Elementima krivičnih djela, ti uslovi su sljedeći: 1. da je učinilac ubio jednu ili više osoba, 2. da je radnja bila dio rasprostranjenog ili sistematskog napada, i 3. da je učinilac znao da je takva radnja dio ili je namjeravao da takva radnja bude dio rasprostranjenog ili sistematskog

¹⁵ Pored njih, objektivni elemenat predstavlja i postojanje širokog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva i to je drugi dio *actus reus*-a ovog zločina.

¹⁶ V. M. Škulić, *op. cit.*, s. 254.

napada uperenog protov civilnog stanovništva. Dakle, ono što razlikuje ubistvo kao oblik zločina protiv čovječnosti od ubistva kao «klasičnog» krivičnog djela, jeste da se radi o lišavanju života čovjeka u okviru širokog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo i da učinilac ima svijest o tome da je njegova radnja dio takvog napada odnosno da ima namjeru da njegova radnja bude dio takvog napada. Dakle, žrtva mora biti pripadnik tog civilnog stanovništva. Međutim, ukoliko je kod učinioca u trenutku lišavanja života pasivnog subjekta postojala genocidna namjera, tada će postojati krivično djelo genocida a ne zločin protiv čovječnosti.

Poseban oblik radnje izvršenja predstavlja *istrebljenje*. Prema Elementima krivičnih djela, istrebljenje postoji kada je učinilac ubio jedno ili više lica, uključujući nametanje životnih uslova sračunatih da dovedu do uništenja dijela stanovništva, pod uslovom da je radnja predstavljala ili se dogodila kao dio masovnog ubijanja pripadnika civilnog stanovništva, odnosno da je bila dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva, a učinilac je znao da je takva radnja dio ili je namjeravao da takva radnja bude dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva. Prema KZ BiH čl. 172 st. 2 tačka b) istrebljenje uključuje namjerno nametanje takvih životnih uslova, a posebno uskraćivanje pristupa hrani i lijekovima, koji mogu posljedomati uništenjem dijela stanovništva. Imajući u vidu navedenu odredbu smatramo ispravnim stanovište prema kojem se pod pojmom istrebljenja u kontekstu ovog krivičnog djela, ne bi trebala podrazumijevati direktna ubistva, već prije svega druge forme koje dovode do uništenja ljudi, do njihovog istrebljenja, kao što je nametanje životnih uslova ili okolnosti koje na njih djeluju destruktivno.¹⁷

Odvođenje u ropstvo ili porobljavanje je u st. 2 t. c. čl. 172 KZ BiH definisano kao vršenje nad osobom bilo kojeg ili svih ovlašćenja inače vezanih za pravo svojine, uključujući vršenje takvog ovlašćenja pri trgovini ljudima, posebno ženama i djecom. Prema Elementima krivičnih djela (t. 1 uz čl. 7 st. 1 (c)) porobljavanje kao zločin protiv čovječnosti postoji kada je učinilac ostvario jedno ili sva ovlašćenja vezana za pravo vlasništva nad jednim ili više lica, kao što su kupovina, prodaja, iznajmljivanje ili trampa tog lica ili tih lica, ili im je nametnuo slično lišenje slobode, a njegova radnja je bila dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva i učinilac je znao da je takva radnja dio ili je namjeravao da takva radnja bude dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog

¹⁷ V. M. Škulić, *op. cit.*, s. 255.

protiv civilnog stanovništva. Dakle, osnovne karakteristike porobljavanja uključuju elemente kontrole i vlasništva, ograničenje ili kontrolu autonomije pojedinca, slobode izbora ili slobode kretanja, i često, sticanje neke dobiti za učinioca (sticanje dobiti za učinioca nije nužan elemenat ovog oblika zločina protiv čovječnosti). Ne postoji pristanak ili slobodna volje žrtve. Slobodna volja ili pristanak postaju nemogući ili irelevantni usljed, na primjer, prijetnje ili upotrebe sile, odnosno drugih vrsta prinude, usljed straha od nasilja, prevare ili lažnih obećanja, zbog zloupotrebe vlasti, zbog položaja ranjivosti žrtve, usljed zatočenja ili zarobljeništva, psihološkog pritiska ili socijalno-ekonomskih uslova. Dalji pokazatelji porobljavanja obuhvataju eksploataciju, primoravanje na obavljanje prisilnog ili obaveznog rada, odnosno usluga, često bez nadoknade i često, mada ne i nužno, uz fizičke patnje, polno opštenje, prostituciju i trgovinu ljudima. «Nabavljanje» ili «prodaja» nekoga za novčanu ili neku drugu naknadu ne predstavljaju uslov za porobljavanje. Ali kada se učini nešto takvo, to predstavlja prvorazredan primjer ostvarivanja prava vlasništva nad nekim. Trajanje pretpostavljenog vršenja ovlašćenja koja proizilaze iz prava vlasništva drugi je faktor koji se može razmotriti prilikom utvrđivanja toga da li je neko bio porobljen. Međutim, samo zatočenje i držanje neke osobe u zarobljeništvu, zavisno od okolnosti predmeta, obično ne predstavljaju porobljavanje.¹⁸

Deportacija ili prisilno preseljenje stanovništva, prema odredbi čl. 172 st. 2 t.d) KZ BiH, jeste prisilno iseljenje osoba sa teritorije na kojoj su zakonito prisutne protjerivanjem ili drugim mjerama prisile, bez osnova dozvoljenih po međunarodnom pravu. Prema Elementima krivičnih djela ovaj oblik zločina protiv čovječnosti, uz ispunjenje zajedničkog elemenata svih oblika zločina protiv čovječnosti, postoji u slučaju kada je učinilac deportovao ili prisilno premjestio, bez osnova dopuštenih međunarodnim pravom, jedno ili više lica u drugu državu ili na drugo mjesto, istjerivanjem ili drugim djelima prinude a takvo lice ili lica su bila zakonito prisutna u području iz kojeg su na taj način deportovana ili premještena, pri čemu je učinilac bio svjestan činjeničnih okolnosti iz kojih proizilazi zakonitost njihovog prisustva na tom području. Dakle, suština ovog oblika zločina protiv čovječnosti se sastoji u prisilnom transferu civilnog stanovništva sa područja na kojem zakonito borave na neku drugu teritoriju. Smatraće se da je preseljenje prisilno ako je ono izvršeno pod uticajem straha od nasilja, zatvaranja, psihičkog ugnjetavanja ili zloupotrebe moći protiv te osobe ili osoba. Deportacija stanovništva se vrši bez osnova dopuštenih

¹⁸ Prvostepena presuda u predmetu Foča, predmet br. IT-96-23-T, 22.2.2001, pasusi 515-543

међународним правом. Prema tome, ne postoji ovaj oblik zločina protiv čovječnosti ukoliko je deportacija sprovedena na osnovu onoga što међународно право dozvoljava, npr. radi bezbjednosti deportovanih civila. Međutim, ukoliko je deportacija sprovedena na osnovu nacionalnog zakonodavstva koje je suprotno odredbama међународног права, postojaće ovaj oblik krivičnog djela. Djelo se može izvršiti samo prema licu ili licima koja zakonito borave na određenoj teritoriji. Učinioc djela mora biti svjestan stvarnih okolnosti iz kojih proizilazi zakonitost njihovog prisustva, što zapravo znači da kod učinioca djela prilikom prisilnog preseljenja stanovništva postoji svijest da je ono protivpravnog karaktera.

Zatvaranje ili drugo teško oduzimanje fizičke slobode suprotno osnovnim pravima међународног права, kao oblik ovog djela, treba shvatiti kao protivpravno oduzimanje slobode koje je suprotno osnovnim pravilima међународног права, odnosno kao proizvoljno zatvaranje ili lišenje nekog pojedinca slobode bez redovnog zakonskog postupka u okviru rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo. Prema Elementima krivičnih djela za postojanje ovog oblika djela moraju biti ispunjeni sljedeći uslovi: 1. učinilac je zatvorio jedno ili više lica ili na drugi način jedno ili više lica lišio fizičke slobode; 2. težina radnje je bila takva da je narušila temeljna pravila међународног права; 3. učinilac je bio svjestan činjeničnih okolnosti koje ustanovljavaju težinu radnje; 4. radnja je bila dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva, i 5. učinilac je znao da je takva radnja dio ili je namjeravao da takva radnja bude dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva. Iz ovoga mi se moglo zaključiti da ovaj oblik zločina protiv čovječnosti ne obuhvata sve slučajeve protivpravnog zatvaranja već samo teži slučajeви, odnosno takvi slučajeви zatvaranja ili lišavanja slobode kojima se narušavaju osnovna pravila међународног права.¹⁹

Pod *mučenjem* se podrazumijeva namjerno nanošenje snažnog tjelesnog ili duševnog bola ili patnje osobi zadržanoj od strane optuženog ili pod nadzorom optuženog, izuzimajući bol ili patnju koja je posljedica isključivo izvršenja zakonitih sankcija (čl. 172 st. 2 t. e KZ BiH). Mučenje je zapravo samo sebi svrha – cilj je da se žrtvi nanese fizičke i psihičke patnje, te prouzrokuje osjećaj bola, a tjelesne povrede i oštećenja zdravlja koja usljed toga nastupaju jesu posljedice mučenja u jednom logičkom smislu, ali one nisu njegova primarna svrha, koju u osnovi predstavlja sama ta patnja žrtve i doživljeni bol, do čega dolazi kako usljed samih radnji koje

¹⁹ Uporedi D. Derenčinović, *op. cit.*, s. 888.

predstavljaju mučenje, tako i zahvaljujući povredama koje joj se tako nanose.²⁰ Međutim, da bi mučenje predstavljalo poseban oblik zločina protiv čovječnosti, moraju biti ispunjeni određeni uslovi koji su kumulativno određeni u Elementima krivičnih djela. Ti uslovi su, pored zajedničkih uslova za sve oblike ovog krivičnog djela, da je učinilac nanio težak tjelesni ili duševni bol ili patnju jednom ili više lica koje je držao ili kontrolisao a takav bol ili patnja nisu proistekli iz zakonitih sankcija niti su njihov prirodan ili uzgredan dio.

U praksi međunarodnih krivičnih tribunala se smatralo da zločin protiv čovječnosti mučenjem postoji npr. u slučaju prijetnje smrću, silovanja, paljenja dijelova tijela žive osobe, prisiljavanje drugoga da posmatra akt seksualnog nasilja i sl.

Prisiljavanje druge osobe upotrebom sile ili prijetnje direktnim napadom na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe, na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja kao oblik zločina protiv čovječnosti se, u svojoj suštini, svodi na radnje koje predstavljaju napad na polni integritet, odnosno na radnje koje predstavljaju seksualno nasilje nad pasivnim subjektom. Prema definiciji ovog oblika krivičnog djela zločina protiv čovječnosti u čl. 172 t. g. KZ BiH proizilazi da se pod silovanjem u smislu ovog krivičnog djela treba podrazumijevati samo obljuba ili druga polna radnja izvršena upotrebom sile ili prijetnje direktnim napadom na život ili tijelo tog ili njemu bliskog lica. Međutim, prema Elementima krivičnih djela, *silovanje* kao zločin protiv čovječnosti postoji u slučaju kada su ispunjeni sljedeći uslovi: 1. učinilac je prodro u tijelo lica radnjom koja je dovelo do penetracije, ma koliko neznatne, ma kog dijela tijela žrtve ili učinioca polnim organom ili analnog ili genitalnog otvora žrtve ma kojim predmetom ili drugim dijelom tijela; 2. prodor je izvršen silom ili prijetnjom silom ili prinudom kao što je izazivanje straha od nasilja, prisile, zatvaranja, psihološkog ugnjetavanja ili zloupotrebe vlasti protiv tog ili drugog lica ili tako što je iskorišten prinudni ambijent ili pak nesposobnost tog lica da da stvaran pristanak; 3. radnja je bila dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva, i 4. učinilac je znao da je takva radnja dio ili je namjeravao da takva radnja bude dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva. *Seksualno ropstvo* kao zločin protiv čovječnosti

²⁰ Škulić, M., *op. cit.*, s. 258.

postoji u slučaju kada je učinilac primijenio jedno ili sva ovlašćenja vezana za pravo vlasništva nad jednim ili više lica, kao što su kupovina, prodaja, iznajmljivanje ili razmjena takvog lica ili takvih lica, ili tako što im je nametnuo slično lišenje slobode i kada je takvo ili takva lica naveo da se upuste u jedno ili više djela seksualne prirode, a pri tome je njegova radnja bila dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva i učinilac je znao da je takva radnja dio ili je namjeravao da takva radnja bude dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva. *Prinudna prostitucija* se od seksualnog ropstva razlikuje prvenstveno po tome što učinilac djela očekuje ili prima imovinsku ili drugu korist za seksualne usluge lica koje je prinudio na pružanje seksualnih usluga. Uslovi za postojanje prinudne prostitucije kao oblika zločina protiv čovječnosti, uz zajedničke elemente svih oblika ovog krivičnog djela, jesu da je učinilac učinio da se jedno ili više lica upuste u jedno ili više djela seksualne prirode silom ili prijetnjom upotrebe sile ili prinude kao što je izazivanje straha od nasilja, prisile, zatvaranja, psihološkog ugnjetavanja ili zloupotrebe vlasti protiv tog ili drugog lica ili tako što je iskorišten prinudni ambijent ili nesposobnost tog ili tih lica da daju stvaran pristanak i da je učinilac ili drugo lice stekao ili očekivao da stekne novčanu ili drugu korist u zamjenu za djela seksualne prirode ili u vezi sa njima (Elementi krivičnih djela, čl. 7 (1)(g)). *Prisilna trudnoća*, prema odredbi čl. 172 st. 2 t. f, jeste nezakonito zatočeništvo žene kojoj je prisilno prouzrokovana trudnoća, s namjerom da se utiče na etnički sastav bilo kojeg stanovništva ili da se učine druge teške povrede međunarodnog prava. Polazeći od prirodnih zakona može se reći da je ovo jedini oblik seksualnog nasilja koji može biti izvršen isključivo na ženi, za razliku od svih ostalih oblika seksualnog nasilja koji mogu biti izvršeni prema licima oba pola. Poseban oblik seksualnog nasilja koji je obuhvaćen ovim oblikom zločina protiv čovječnosti jeste *prisilna sterilizacija*. Pod prisilnom sterilizacijom se podrazumijeva oduzimanje biološke reproduktivne sposobnosti pasivnom subjektu bez postojanja legalne osnove. Prema Elementima krivičnih djela učinilac će biti odgovoran za prisilnu sterilizaciju ukoliko je jedno ili više lica lišio biološke reproduktivne sposobnosti a njegova radnja nije bila opravdana medicinskim ili bolničkim liječenjem odnosno jednog ili više lica niti sprovedena sa njihovim stvarnim pristankom, pod uslovom da je takva radnja bila dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva a učinilac je znao da je takva radnja dio ili je namjeravao da takva radnja bude dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva. Seksualno nasilje kao oblik

zločina protiv čovječnosti se ne iscrpljuje kroz prethodno navedene oblike, jer zakonodavac generalnom klauzulom proširuje mogućnost primjene ovog oblika zločina i na *bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja*. Prema Elementima krivičnih djela posebna obilježja ovog oblika seksualnog nasilja se sastoje u slijedećem: 1. učinilac je izvršio djelo seksualne prirode protiv jednog ili više lica ili učinio da se to lice ili lica upuste u djelo seksualne prirode silom ili prijetnjom silom ili prinudom kao što je izazivanje straha od nasilja, prisile, zatvaranja, psihološkog ugnjetavanja ili zloupotrebe vlasti protiv tog ili drugog lica ili tako što je iskorišten prinudni ambijent ili nesposobnost jednog ili više lica da daju stvaran pristanak; 2. težina takve radnje može se uporediti sa drugim krivičnim djelima u članu 7 st. 1(g) Statuta, i 3. učinilac je bio svjestan činjeničnih okolnosti iz kojih proizilazi težina radnje.

Poseban oblik radnje izvršenja ovog krivičnog djela jeste *progon bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, spolnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva po međunarodnom pravu, u vezi s bilo kojim krivičnim djelom iz ovog stava ovog člana, bilo kojim krivičnim djelom propisanim u ovom zakonu ili bilo kojim krivičnim djelom u nadležnosti Suda Bosne i Hercegovine*. Prema čl. 172 st. 2 t. t) progon jest namjerno i teško, međunarodnom pravu suprotno uskraćivanje osnovnih prava, zbog pripadnosti skupini ljudi ili zajednici. Pored zajedničkih elemenata svih oblika zločina protiv čovječnosti, posebni elementi koji moraju biti ispunjeni da bi postojao progon kao poseban oblik ovog djela su sljedeći: 1. učinilac je teško lišio jedno ili više lica osnovnih prava, protivno međunarodnom pravu; 2. učinilac je ciljao takvo ili takva lica usljed istovjetnosti grupe ili zajednice ili je ciljao grupu ili zajednicu kao takve; 3. takvo ciljanje je bilo zasnovano na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, vjerskoj, spolnoj osnovi definisanoj u čl. 7 st. 3 Statuta ili na drugoj osnovi koja je univerzalno priznata kao nedopustiva prema međunarodnom pravu; 4. radnja je počinjenja u vezi sa ma kojim djelom navedenim u članu 7 st. 1 Statuta ili bilo kojim krivičnim djelom iz nadležnosti Suda. Konkretni oblici ispoljavanja progona su veoma različiti. Tako npr. povrede temeljnih i neotuđivih ljudskih prava, i to prava na život, slobodu i ličnu bezbjednost, pravo da ne bude držan u ropstvu i kmetstvu, pravo da ne bude podvrgnut mučenju niti okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem kažnjavanju i postupanju kao i pravo da ne bude samovoljno uhapšen, zatočen ili protjeran, koja su potvrđena u članovima 3, 4, 5 i 9 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, mogu samom svojom suštinom predstavljati progon, kad su počinjene iz diskriminatorских

pobuda.²¹ Prema tome, progon obuhvata kako povrede tjelesnog i duševnog integriteta i lišavanje slobode, tako i djela koja su naizgled manje teška, npr. djela protiv imovine, ako su osobe koje su žrtve takvih djela bile posebno odabrane iz razloga njihove pripadnosti nekoj određenoj zajednici. Pod pojmom progona, kao oblika zločina protiv čovječnosti, sudovi su podrazumijevali djela kao što su ubistvo, uništenje, mučenje i druga teška djela usmjerena protiv lica, zatim razaranje i pljačku imovine, protivzakonito zatvaranje civila, ukidanje prava na rad i obrazovanje, ekonomskih i imovinskih prava, premlaćivanje, prisilan rad, zabranu sklapanja brakova sa pripadnicima drugih grupa, zabrana seksualnih odnosa, izbacivanje iz škole, državne službe i firmi, itd., ukoliko su ona učinjena sa diskriminatorском namjerom. Dakle, radnja ne mora nužno predstavljati napad na tjelesni ili duševni integritet žrtve, već to može biti i napad na politička, društvena i ekonomska prava žrtva. Bitno je da se radi o takvim djelima kojima se krše osnovna ili temeljna prava pojedinca, a sve to u cilju diskriminacije pasivnog subjekta. Diskriminatorска namjera, odnosno posebna namjera da se naškodi ljudskoj osobi kao pripadniku određene zajednice ili grupe daje ovom krivičnom djelu njegov vlastiti karakter i težinu, više nego što to čine sredstva korištena da se taj cilj postigne. Postojanje takve namjere opravdava mogućnost da progon uključuje i kriminalne radnje za koje se čini da same po sebi direktno ne zadiru u osnovna prava ljudskog bića (npr. napad na imovinu, ograničavanje učešća u nekim aspektima društvenog života i sl.).

Prema odredbi člana 172 st. 2 t. (h) KZ BiH *prisilni nestanak osoba* obuhvata hapšenje, pritvaranje ili otimanje osoba, od strane ili s dopuštenjem, podrškom ili pristankom države ili političke organizacije, uz odbijanje da se prizna takvo lišenje slobode ili da se pruži informacija o sudbini ili o mjestu gdje se nalaze takve osobe, s namjerom da se uklone od zaštite zakona na duže vrijeme. U suštini, ovaj oblik zločina se svodi na otmicu određenih lica, tj. njihovo prisilno odvođenje, ubijanje i zatim skrivanje leševa, kako bi se prikrio zločin. Tijela prisilno odvedenih lica se nakon ubistva najčešće sahranjuje u tajnim grobnicama, bez oznaka i na skrivenim mjestima, kako bi se na taj način onemogućilo pronalaženje i kasnija identifikacija leševa.²² Da bi postojao ovaj oblik zločina, prema Elementima krivičnih djela, moraju biti ispunjeni sljedeći elementi: 1. (a) učinilac je

²¹ Prvostepena presuda Blaškiću, predmet br. IT-95-14-T, 3.3.2000, pasus 220.

²² U Argentini je za vrijeme vladavine vojne hunte hiljade ljudi likvidirano bacanjem iz helikoptera u okean, čime ne samo da su žrtve ubijane, već su i njihova tijela uništavana, čime je onemogućeno efikasno dokazivanje ubistva tih ljudi. V. M. Škulić, *op. cit.*, s. 260.

uhapsio, pritvorio ili oteo jedno ili viša lica; ili (b) odbio da prizna da je izvršio lišenje slobode, pritvor ili otmicu ili da da objašnjenja o sudbini ili boravištu tog ili tih lica; 2. (a) takvo lišenje slobode, pritvor ili otmica bili su popraćeni ili kombinovani sa odbijanjem da se prizna to lišenje slobode ili daju obavještenja o sudbini ili boravištu takvog ili takvih lica; ili (b) takvom odbijanju je prethodilo ili ga je propratilo lišenje slobode; 3. učinilac je bio svjestan: a) da će takvo lišenje slobode, pritvor ili otmica pri normalnom toku događaja biti popraćeni odbijanjem da se prizna takvo lišenje slobode ili da se daju obavještenja o sudbini ili boravištu tog ili tih lica; ili (b) takvom odbijanju je prethodilo ili ga je pratilo to lišenje slobode; 4. takvo lišenje slobode, pritvor ili otmica izvedeni su na osnovu ili sa dopuštenjem, podrškom ili prećutnim pristankom države ili političke organizacije; 5. odbijanje da se prizna takvo lišenje slobode ili da se daju obavještenja o sudbini ili boravištu tog ili tih lica, bilo je na osnovu ili sa dopuštenjem ili podrškom takve države ili organizacije; 6. učinilac je namjeravao da takvo lice ili takva lica izuzme iz zakonske zaštite na duži period vremena; 7. radnja je bila dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva, i 8. učinilac je znao da je takva radnja dio ili je namjeravao da takva radnja bude dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva. Iz prethodnog je vidljivo da se radi o složenom deliktu u kojem najčešće učestvuje više lica i koji se vrši uz podsticaj ili podršku države ili određene političke organizacije, i to najčešće na štetu lica koja su od strane države ili političke organizacije određena kao njihovi protivnici.

Kao poseban oblik zločina protiv čovječnosti u čl. 172 st. 1 t. j) KZ BiH se navodi *zločin aparthejda*.

Interesantno je da Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu ne sadrže ovaj oblik zločina protiv čovječnosti iako je još Međunarodnom konvencijom o suzbijanju i kažnjavanju zločina aparthejda iz 1973. godine aparthejd označen kao zločin protiv čovječnosti. Statut Međunarodnog krivičnog suda, u čl. 7 st. 1. t. (j) predviđa ovaj oblik zločina protiv čovječnosti a u Elementima krivičnih djela se navode njegovi posebni elementi. Prema tim elementima aparthejd postoji u slučaju kada je učinilac izvršio nečovječno djelo protiv jednog ili više lica a takvo djelo je bio djelo navedeno u članu 7 st. 1 Statuta ili je bilo djelo sličnog karaktera kao neko od tih djela pri čemu je učinilac bio svjestan činjeničnih okolnosti kojima je utvrđen karakter djela. Radnja je izvršena u kontekstu institucionalizovanog režima sistematskog ugnjetavanja i prevlasti jedne rasne grupe nad ma kojom drugom rasnom grupom ili grupama a učinilac je

namjeravao da takvim postupkom održi takav režim. I poslednji element koji navedenom ponašanju daje karakter zločina protiv čovječnosti jeste da je radnja bila dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva i da je učinilac znao da je takva radnja dio ili je namjeravao da takva radnja bude dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva.

Prema članu 172 st. 2 t.i) KZ BiH, zločin aparthejda treba tumačiti kao nečovječne radnje slične prirode radnjama iz stava 1. ovog člana, učinjene u kontekstu institucionaliziranog režima sistematskog potlačivanja i dominacije jedne rasne skupine nad bilo kojom drugom rasnom skupinom ili skupinama ljudi, učinjene s namjerom održavanja takvog režima. Dakle, suština zločina aparthejda jeste u stvaranju različitog pravnog položaja za ljude u određenoj državi na temelju osnovnog kriterijuma njihove rasne pripadnosti, odnosno rasnog ili nacionalnog porijekla. Različiti pravni položaj između pripadnika različitog rasnog ili nacionalnog porijekla u jednoj državi se najčešće stvara donošenjem «rasnih zakona», odnosno takvih zakona kojima se određuje različit pravni položaj pripadnika različitih rasa, nacija, entiteta, religija i sl. u okviru istog pravnog sistema, čime se obezbjeđuje i različit obim prava pripadnicima različitih grupa. Moguće je da aparthejd postoji i u uslovima formalno pravne jednakosti svih građana, ukoliko država faktički, posebnim uslovima i mjerama, stvara nejednakost među ljudima s obzirom na njihovo rasno, nacionalno, vjersko ili neko drugo porijeklo ili pripadnost.²³ Konkretni oblici ispoljavanja zločina aparthejda mogu biti povreda ili uništavanje fizičkog i mentalnog integriteta, podvrgavanje mučenju ili okrutnom postupanju, samovoljno hapšenje, nametanje takvih uslova života koji mogu dovesti do uništenja jedne rasne skupine, isključenje iz političkog, društvenog, ekonomskog i kulturnog života uz lišavanje osnovnih prava i sloboda, stvaranje rezervata i geta, surova eksploatacija i sl.²⁴

Pored djelatnosti koje su taksativno navedene kao radnje izvršenja ovog krivičnog djela, zločin protiv čovječnosti se može izvršiti i *drugim nečovječnim djelima slične prirode, koja su učinjena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja* (čl. 172 st. 1 t. k)). U pitanju je generalna klauzula kojom se omogućava primjena ove inkriminacije na takva ponašanja koja nisu obuhvaćena prethodno navedenim oblicima krivičnog djela, ali koja su nehumana i nečovječna i po svojoj težini usporediva sa navedenim oblicima zločina. Posebna obilježja

²³ Uporedi . M. Škulić, *op. cit.*, s. 267.

²⁴ V. F. Bačić, Š. Pavlović: *Krivično pravo*, posebni dio, Zg, 2001, s. 133.

ovog oblika zločina protiv čovječnosti, pored zajedničkih elemenata svih oblika ovog djela, jesu da je učinilac nečovječnim djelom nanio velike patnje ili ozbiljne povrede tijelu ili duševnom ili tjelesnom zdravlju nekog lica a karakter takvog djela je sličan karakteru ma kog drugog djela navedenog u čl. 7 st. 1 Statuta, pri čemu je učinilac bio svjestan činjeničnih okolnosti kojima je utvrđen karakter djela (Elementi krivičnih djela, t. 1-3 uz čl. 7 st.1 (k) Rimskog statuta). Prema tome, druga nečovječna djela slične prirode su radnje ili propusti kojima se namjerno prouzrokuje teška patnja, odnosno povreda duševnog ili tjelesnog zdravlja ili koje predstavljaju teške napade na ljudsko dostojanstvo koje su po svojoj težini uporedive sa ostalim zločinima protiv čovječnosti koji su predviđeni u relevantnim međunarodnim dokumentima.²⁵ Te radnje mogu biti usmjerene i prema imovini ako se postupa sa ciljem da se kod žrtve izazove teška patnja odnosno povreda duševnog zdravlja.

Summary

Crime against humanity represents such criminal offence comprising legal protection of series of values generally perceived as fundamental assets of the mankind in its entirety, that is, protection of fundamental human rights enshrined by the whole system of international legislation of the modern age. Therefore it encompasses grave criminal offences humiliating the human being by attacking their fundamental rights, their existence, that is, their life, liberty, physical integrity, health and dignity. Pursuant Article 172 paragraph 1 CC BaH, whoever, as part of a widespread or systematic attack directed against any civilian population, with knowledge of such an attack perpetrates any of the following acts: a) depriving another person of his life (murder), b) extermination, c) enslavement, d) deportation or forcible transfer of population, e) imprisonment or other severe deprivation of physical liberty in violation of fundamental rules of international law, f) torture, g) coercing another by force or by threat of immediate attack upon his life or limb, or the life or limb of a person close to him, to sexual intercourse or an equivalent sexual act (rape), sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy, enforced sterilization or any other form of sexual violence of comparable gravity, h) persecutions against any identifiable group or collectivity on political,

²⁵ Prvostepena presuda Kajišema i Ruzindana, predmet br. MKTR-95-1-T, 21.5.1999, pasus 151.

racial, national, ethnic, cultural, religious or sexual gender or other grounds that are universally recognized as impermissible under international law, in connection with any offence listed in this paragraph of this Code, any offence listed in this Code or any offence falling under the competence of the Court of Bosnia and Herzegovina, i) enforced disappearance of persons, j) the crime of apartheid, k) other inhumane acts of a similar character intentionally causing great suffering, or serious injury to body or to physical or mental health, shall be considered to have perpetrated a crime against humanity.

In this paper elements of this criminal offence based of their specific features as foreseen in Elements of Criminal Offences the Rome Statute of the International Criminal Court.

